

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh693>

Erdal Çoban, **Orta Çağ'da Kumanlar ve Macarlar**, Nobel Yayınevi, Ankara 2015, VI+168 sayfa. ISBN: 978-605-133-988-7.

Aslı ÇANDARLI ŞAHİN*

İlim aleminde Kuman/Kıpçakların ortaya çıkış tarihleri ile ilgili olarak farklı zaman dilimleri mevcuttur. Ancak genel kabul gören görüş onların tarih sahnesinde VIII. yüzyıldan itibaren görünmeye başladıkları yönündedir. Bu dönemde İrtiş Nehri ile Altay Dağları arasında kalan sahada varlık gösteren Kimek Birliği'nin bir kolu durumundadırlar. Zaman içinde önce söz konusu birliğin hakim gücü haline gelirken sonrasında etki alanlarını Balkaş Gölü'nden Tuna boylarına kadar genişletmişlerdir. Öyle ki varlık gösterdikleri bu geniş saha dönemin İslam kaynaklarında “Deşt-i Kıpçak”, Rus Yıllıklarında “Polovetskoye Pole”, batı kaynaklarında ise “Comania” şeklinde adlandırılmış ve bu terimlerin her biri “Kıpçak Bozkırı” ortak anlamını ifade etmiştir. Kuman/Kıpçaklar Türkistan, Hazar Denizi, Karadeniz'in Kuzeyi ve Doğu Avrupa bozkırlarında çok derin izler bırakmış; Hazarlar, Peçenekler, Gürcüler, Harezmşahlar, Selçuklular, Macarlar, Romenler, Bulgarlar, Ruslar ve Moğollar gibi birçok farklı dilli devletle yakın ilişkilerde bulunmuşlardır. Ayrıca Hindistan'da Delhi, Suriye ve Mısır'da ise Memlük Sultanlıklarının kurulmasında büyük rol oynamışlardır. Bu noktada Kuman/Kıpçak tarihini aydınlatmak adına yapılacak çalışmalar ancak onlarla ilişkide bulunmuş devletlerin yazılı tarihlerine başvurularak; Arapça, Farsça, Rusça ya da Macarca gibi farklı dillerdeki kaynakları okuyarak yapılabilmektedir. Tarihteki önemleri göz önünde bulundurulduğunda ülkemizde henüz bu öneme yaraşır kapsamlı çalışmaların yeter derecede yapılamamış olmasının en büyük nedeni de bu olsa gerektir. Fahrettin Kırzioğlu'nun “Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar”, Mustafa Safran'ın “Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lûgâtlara Göre

* Araş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. e-mail: aslicandarli@mu.edu.tr

Kuman/Kıpçaklar'da Siyasi, İktisadi, Sosyal ve Kültürel Yaşayış”, Ahmet Gökbel'in “Kıpçak Türkleri”, İlker Alp'in “Pomak Türkleri(Kumanlar-Kıpçaklar)”, Mehmet Kıldıroğlu'nun “Kırgızlar ve Kıpçaklar” adlı çalışmalarından¹ sonra Kuman/Kıpçaklarla ilgili bir müstakil çalışma da Erdal Çoban tarafından kaleme alınmış ve 2015'in Ocak ayı içinde Nobel Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

Bu incelemeye konu olan “*Orta Çağ'da Kumanlar ve Macarlar*” adlı eser; İçindekiler, Giriş, Beş Ana Bölüm, Kaynaklar, Harita ve Resimlerden oluşmaktadır. Eserin Giriş bölümünde (s. 1-4) Ármin Vámbéry'nin Macarca ve Macar kavminin oluşumuna dair görüşlerine yer verilmiştir. Macarların ortaya çıkışlarına ilişkin özet bilginin ardından Macar topraklarına gelen Kumanların dil ve etnik özellikleri konusuna değinilmiştir. “*Kumanların Macarlık potası içinde erimesinin ve bunun sonuçlarının kitabın çerçevesi içine girmediğini*” söyleyen yazar amacının, “*Kumanların Macar yurdundaki tarihsel rollerini XV. yüzyıl ortalarına kadar ele almak*” olduğunu belirtmiştir.

“Kumanların Tarihi” başlıklı birinci bölüm(s. 5-22) “Kumanların Kökeni ve Doğu Avrupa'ya Göçleri”, “Kuman-Rus İlişkileri”, “Kumanlar ve Moğollar” şeklinde üç alt başlığa ayrılmaktadır. Bu bölümde ilk olarak anayurt, köken hikayesi ve göç hareketleri hakkında bilgiler verilmiştir. Sonrasında kimi zaman düşmanca kimi zaman dostça bir seyir izleyen Kuman-Rus ilişkileri ele alınmıştır. Bu ikili ilişkiler sürecinin Kumanları, Kiev Rusyası tarihinin ayrılmaz bir parçası durumuna getirdiğine işaret edilmiştir. Moğolların ortaya çıkışıyla birlikte Doğu Avrupa'daki Kuman egemenliğinin sona erışı ilk bölümde yer verilen konular dahilindedir.

“Moğol İstilasına Kadar Kuman-Macar İlişkileri” ana başlığını taşıyan ikinci bölüm (s. 23-51) “Aşağı Tuna Bölgesindeki Temaslar”, “Peremişl Çarpışması”, “XII. Yüzyılda Macaristan'daki Türk Grupları”, “Eflak-Boğdan Kumanları ve Hıristiyanlığa Geçişleri” alt başlıklarından oluşmuştur. Bu bölümde, Kral I. Laszlo döneminden itibaren Macar Krallığı arazisine yapılan Kuman akınları ve Macar Krallığı'nın bu akınlara verdiği tepkiler üzerinde durulmuştur. Kuman-Macar ilişkileri anlatılırken olaylarla bağlantılı olarak bir yandan Macar-Rus bir yandan da Kuman-Bizans ilişkilerine değinilmiştir.

¹ Kuman/Kıpçaklarla ilgili olarak ülkemizde yayınlanan adı geçen müstakil eserler dışında Ali Cevat Akkoyunlu'nun çevirisi ile István Vásáry'nin “Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler(1185-1365)” (İstanbul, 2008), Kürşat Yıldırım'ın çevirisi ile de Sercan M. Ahincanov'un “Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar”(İstanbul, 2009) adlı eserleri Türkçeye kazandırılmış durumdadır.

Yazarın bu tavrı olayların arka planının daha net anlaşılması ve konu bütünlüğü açısından faydalı olmuştur. İkinci bölümde ele alınan diğer meseleler, Hıristiyanlığı yayma misyonu üstlenmiş Töton şövalyeleri ve Dominiken keşiş tarikatının faaliyetleri ile Kumanları Hıristiyanlığa geçirme çabaları ve Kuman Piskoposluğunun kuruluşudur.

Üçüncü Bölüm, “Kumanların Macaristan’a Büyük Göçü” (s. 53-77) başlığını taşımaktadır. Alt başlıklar “Macarların Doğu Siyaseti ve Moğol Tehlikesi”, “Köten Han ve Kumanlar Macaristan’da”, Moğol İstilasası ve Kumanların Macaristan’dan ıkışı”, “Kumanların Geri Dönüşü” olarak belirlenmiştir. İlk olarak Macar Krallığı’nın hem Kumanları hem de Galiçya-Volınyaya Knezliğini içine alan etkin doğu siyasetinden bahsedilmiştir. Buna göre Hıristiyanlığın tüm Kuman yurduna yayılması sağlanırsa Macar Krallığı’nın siyasi gücü doğu yönünde olağanüstü bir gelişme gösterecektir. Kumanların 1236-1237 Moğol hareketi üzerine batı yönünde ilerlemek zorunda kalmaları ve Karpatlar Bölgesine, Macar sınırlarına gelmeleri bu bölümde incelenmiştir. Aynı zamanda Köten Han önderliğindeki Kumanların sığınma ve bağlaşma talepleri gerek Kumanlar gerekse Macar Krallığı açısından uzun uzun değerlendirilmiştir.

“Macar Krallığı ve Kumanlar” ana başlığını taşıyan dördüncü bölüm (s. 79-135), eserin en hacimli bölümüdür. Kendi içinde birçok alt başlığa ayrılan bu kısımda temel olarak Kumanların askeri yönü ve Macar ordusu içindeki rolleri ele alınmış, merkezi gücün ana dayanağı durumuna gelmelerine vurgu yapılmıştır. Kumanlar Macar Krallığının dış güçlere karşı savunulmasında öncelikli bir yere sahiptir. Bu öncelik onların Macar iç siyasetinin şekillenmesinde de etkili olmalarını sağlamıştır. Zira mutlak egemenlik isteyen bir idareci her şeyden önce Kuman askeri gücünü arkasına almak zorundadır. Eserin bu bölümünde Kumanların Macar iç siyaseti üzerindeki etkinlikleri IV. Béla ve oęlu István üzerinden anlatılmıştır. Bunun yanı sıra Papalığın girişimleri sonucunda oluşturulan Kuman Sorunu ve çıkarılan Kuman Yasası gibi konular değerlendirilmiştir.

Beşinci ve son bölüm “Macaristan Kumanlarının İç Dünyası” (s. 137-154) ana başlığını taşımaktadır. Bölümün alt başlıklarını “Kuman Boyları ve Boy Örgütlenmesi”, “Kuman Toplumunun Yapısı”, “Kuman Nüfusu” ve “Kumanların Yerleşim Sahaları” oluşturmaktadır. Bu kısımda Moğol fetihleri sonrasındaki geç dönem Kuman boyları, yerleşim yerleri, boy beylerinin unvan

ve görevleri üzerinde durulmuştur. Toplumdaki sosyal tabakalar tek tek tanıtılmış, Kuman nüfusuna dair yorumlamalar yapılmıştır.

Kaynakça kısmından sonra yer alan “Harita ve Resimler” başlığı altında altı adet resim ve bir adet harita bulunmaktadır.

Sonuç olarak eser, her şeyden önce Macarca kaynaklar kullanılarak oluşturulması bakımından dikkat çekmektedir. Yazar ağırlıklı olarak Macar Kroniklerinin verdiği bilgilerden faydalanmıştır. Söz konusu kaynakların sessiz ya da eksik kaldığı noktalar çoğunlukla Rus Yıllıklarının verdiği bilgilerle tamamlanmıştır. Bu noktada yıllıkların yazarın bizzat kendisi tarafından okunmadığını, kullanılan bilgilere daha önce bu konuda yapılan çalışmalar aracılığı ile ulaşıldığını belirtmek gerekir. Anlatım sırasında tarihi kaynakların şahitliğine başvurulurken bunların kimi zaman yanlı bir görüş taşıyabileceği gözardı edilmemiştir. Bu duruma örnek olarak *...Komnene'nin bu konudaki sözlerinin gerçeği yansıtmadığını belirtmek gerekir. Zira kendisi, Peçeneklere yapılan katliamın sorumluluğundan imparator olan babasını nasıl kurtarmaya çalışmışsa, Kumanların çarpışmadaki başarısını babasının hanesine yazmaya aynı şekilde çaba harcamıştır*(s. 28) ifadesi gösterilebilir. Eserin geneline bakıldığında kaynaklarda geçen bilgilerin tarihsel gerçeklikle uygunluğunun sorgulandığı, olayların ele alınmasında karşılaştırma metodunun kullanıldığı, konunun tüm taraflar açısından nasıl algılandığının değerlendirildiği görülmektedir. Farklı bakış açıları harmanlanarak çıkarımlar yapmak yoluna gidilmiştir. Yazar, çeşitli toplumların başka başka adlarla tanımladığı Kuman/Kıpçaklara Macar kroniklerinin “Kun” etnonimi karşılığı olarak “Cuni” dediklerini belirtmiş ve kendisi Kuman adını kullanmıştır. Eserde, beş ana bölümün ardından yazarın genel değerlendirmelerinin yer aldığı bir sonuç bölümünün bulunmayışı okuyucu üzerinde bir eksiklik algısı oluşturmaktadır denilebilir. Ancak bu küçük detay bir yana eserin, gerek Kuman-Macar ilişkilerini ele alan gerekse Macar kaynakları kullanılarak oluşturulan ilk müstakil çalışma olması açısından ülkemizdeki önemli bir eksikliği giderdiği şüphesizdir.